

Ел аузында кең тараған түсінік бойынша Отырарда отыз баб болған. Арыстанбаб Қазақстандағы әйгілі киелі орындардың бірі. Арыстанбаб немесе Арсланбаб атты лақап екі сөзден тұрады. «Арыстан, арслан» – «үлкен, зор» дегенді білдірсе, «баб» – «қақпа» деген мағынаны білдіреді. Яғни, Арыстанбаб – «діннің үлкен қақпасы». В.В.Бартольдтың айтуынша, түркі елінде «баб» деген тіркес ислам дінін таратушылардың есімдеріне қосылған. XX ғасырда зиярат жасап, ол туралы жазба қалдырған Молла Мұхаммед Садық Сапабекұлы «Түркістандағы тарихи зиярат» атты қолжазбасында Арыстанбаб мазаратындағы әулиелер туралы құнды мәліметтер келтіріледі: «Отырар деген жер – Арыстан Бабтың күмбезі тұрған жер. Сыр суының күн шығыс жақ жағасында – мұнда отыз әулиенің шаһары болған ... Малик-и Балқийа дейтін түркістандық Абд ал-Халимнің зияраты Арслан Бабтың күмбезінің оңтүстігінде. ... Абд ал-Халик ханның зияраты да сонда, «Отырарда отыз баб» атанған... Арслан Баб күмбезіне торғай ұқсас екі кішкене құс келін жүреді. Сәрі уақытта бір қарға, бір лашын келін кетін жүреді. Қарға Баб, Лашын Баб деген екі халифасы бар».

Бестораңғыл қасиетті орындар санатында болған, оның айналасында ескі қорым бар.

Түркістанға жерлеуді өсиет етеді. Сонда жерлестері: Қауған халқы, тақсыр, өткел бермес. Сырдариядан қалай өтеміз деп дал болады. Сырдан өтерде «Алла сөтін салар», – депті Қауған ата. Баба сүйегін елге жеткізушілер Сырдария жағасына келгенде Сыр өзені кілт тоқтап, табытты ұстаушылар арғы бетке өте шығады. «Аққан дария жол берген Ыбырайым Шайық Қауғани» деген содан қалған деседі.

Икрамата мешіті. Балтакол мекенінен шығысқа қарай, Түркістанға баратын жол бойында орналасқан мешіт аты. 1994 жылғы

Қарақ ата моласы

Кесене жоспарда төрт бұрышты, ауданы 4,6м x 4,5м x 4,7м x 4,5 м. Биіктігі шамамен 6 м. Төбесі күмбезді етіп қыштан өрілген. Кесене қабырғаларының сырты күйдірген кірпіштен, ішкі бөлігі қам кесектен тұрғызылған. Құбыла бағытындағы сыртқы қабырғада ені 60 см ойық-есік бар. Есіктің үстіңгі жағы сопақша қыштардан иіліп өрілген. Кесене қабырғалары сыртынан қыштарды қырынан құлата қойып өрнектен. Бұл кесенеге ерекше сымбат беріп тұрады. Өкінішке орай, ескерткішке ерекше сән беріп тұрған бұл өрнекті қа-

ОТЫРАРДА

ОТЪЫЗ БАБ

Отырар ауданындағы

Бестораңғыл қасиетті орындар санатында болған, оның айналасында ескі қорым бар. О.Жәнібековтың «Уақыт керуені» кітабында Бестораңғылдың пайда болуын түсіндіретін аңыз келтіріледі: «Қырық күннің ішінде Ақарықты қазып, Арыс суып Бөгенге өкеп құйып, арнасын толтырады. Сол жігіттің арын-ашын, кетпеніне сап жонған жерінде ағаш жаңқасынан өсіп шыққан бес тораңғыл өлі күнге дейін жайқалып тұр...». Сорпаң жерде Қызыл Кітанқа енген тораңғылдың өсіп тұруы шынымен таңғалдыратын жағдай. О.Жәнібеков осы орынға мынадай сипаттама береді: «Ағаш бұтақтарына байланған шүберектерді көргенде «киелі» жерлерді қастер тұту дәстүрінің өлі де ұмыт қалмағанын сездік... Сол жерде киелі белгісі ретінде жылқының бас сүйегі сырықтың басына ілінгісі. Аулада құрбандыққа мал шалатын жер, гүрлптық дөм өзірлейтін ошақ та бар». Шәуілдір ауылы тұрғыны, зейнеткер Егемжар Жаңғабилдың баяндауында: «Арықты қазып келе жатқанда Шәмілдің кетпенінің сабы сынып қалады. Сынған сапты лақтырып жібереді. Сол кетпен саптан «бес тораңғыл» деген ағаш көбейіп, осы күнге дейін неше ғасыр өткен-кеткенге қолаңқа болып тұр». Д.Н.Люшинның 1913 жылғы мақаласынан бестораңғыл ағашының қасиетті болып есептелгенін аңғару қиын емес: «...многочисленные мазарки и мечети на берегах Сыра с окружающими их священными туранговыми роцями...».

сында мынадай мәлімет беріледі: «XIV–XV ғасырларда Ибраһим шейх Қауғани билеген қаланың орны бар. Осы төбенің басындағы үлкен түп ағашты сол маңның тұрғындары кие тұтып, оны Қауған ата деген әулие деп табынып келген. Әуесхан деген қожа иемденіп Қауған атаға арналған нәзірді алып тұрады. Ағашта байланған шүберектер де үзілмейді. Осындағы мектеп-интернаттың мұғалімі тарихшы Алтаев жолдас жұрт сыйынып жүрген бұл «әулие ағашты» зерттеу мақсатымен түбін қазғанда, диірменнің діңгегіне қондырған ағаш болып шығады. Астынан ешқандай адамның сүйегі табылмаған». Бұрынғы кеңестік кезеңде бұзылған кесене орнына XX ғасырдың 90-шы жылдары жаңадан гимарат тұрғызылады.

Өлкетанушы Батихан Әлтай жария еткен мәліметтерге қарағанда Қауған ата – Ысқақ Баптан тараған, төл аты Ыбырайым Шайық Қауғани деген кісі. Ол жөнінде бірнеше аңыз ел аузында сақталыпты: Жаугершілік заманда ел азаматтары соғысқа аттанып кетіп ауылда қатын-қалаш, бала-шаға ғана қалады. Шыңырау құдықтан су шығарудың өзі үлкен қиыншылық тугызыпты. Сонда Ыбырайым Шайық Қауғани «бисмилла» деп Аллаға сыйынып, дұға қылғанда, шыңырау түбіндегі су көтеріліп, егіске жөңкіп ала жөнеледі. Лезде ауыл сыртында кішігірім көл пайда болады.

Ыбырайым Шайық Қауғани дүниеден өтерде қоштасуға келген ел ағаларына өз мүрдесін

«Қазақстанның тарихи және мәдени ескерткіштер жиынтығы. Оңтүстік Қазақстан облысы» атты энциклопедиялық басылымда Икрам ата мешіті XIX ғасырдың ескерткіші деп қате берілген. Өлкетанушы Адасқан Алтаевтың 1989 жылғы біздің өтінішімізбен жазып берген мәліметіне назар салсақ: «1910 жылы Балтакөлінің халқы Ақтас (Қызылорда облысы, Жаңақорған ауданы) атты жерден Қасым Ишанды көшіріп әкеледі. Сауат ашу мен дінді жүргізу үшін дарияның жағасынан мешіт тұрғызады. 1914 жылы қайтыс болған Қасым Ишанның баласы – Икрам Ишанның жігіт кезінде ыза судан мешіт құлайды». 1926 жылы Икрам Ишанның ұйымдастыруымен қоңыраттың көтен, божбан, жетімдер руларынан, қаңлы руынан жиналған ақшаға мешіт тұрғызылған. Гимарат Икрам ата құрметіне аталған».

Қарақата моласы Мұрынқарақ тауының басында орналасқан. Ол жөнінде тұңғыш жазған Н.В.Руднев болды: «Высшая точка горы Карак-Тау занята могилой Карак-Ата («отца воров»), пользующегося среди киргизов за доблесть похороненного в ней их сородича особенным уважением; над могилой, в виде памятника, навалена груда камней до 2 сажень вышины ...». Н.В.Руднев осы ескерткіш айналасында басқа да тастан соғылған ескерткіштер барын айтады.

Найман әулие. Бөген өзеніне таяу жерде Ақарықтың қасындағы қырда Найман әулие атымен аталатын кесене тұр. Найман әулиеге көрші орналасқан Бестораңғылда қазір шырақшы қызметін атқарып келе жатқан Отаровтар Найман әулиеге жерленген кісінің аты Наурызбай болған деген мәлімет береді. 1994 ж. «Қазақстанның тарихи және мәдени ескерткіштер жиынтығы. Оңтүстік Қазақстан облысы» атты энциклопедиялық басылымда аталмайтын осы сәулет өнері ескерткіші хақында алғаш мәлімет 2002 ж. «Айғақ» газетінде жария етілді.

Найман әулиеге жерленген кісінің аты Наурызбай болған деген мәлімет

Г.БАЙСАРИЕВА

Отырар мемлекеттік археологиялық қорық-музейінің аға ғылыми қызметкері.